

ПИТАННЯ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ ДО ЖИТТЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядається питання трудової підготовки школярів до життя у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. На основі аналізу поглядів педагога на зазначену проблему зроблений висновок, що В.О. Сухомлинський запровадив чітко продуману систему виховання дітей, спроможну підготувати в них майбутнього працівника, який буде працювати на благо суспільства.

Ключові слова: В.О. Сухомлинський, підготовка до життя, трудове виховання, трудова діяльність, система виховання.

В статье рассматривается вопрос трудовой подготовки школьников к жизни в педагогическом наследии В.А. Сухомлинского. На основании проделанного анализа взглядов педагога на указанную проблему сделан вывод о том, что В.А. Сухомлинский внедрил четко продуманную систему воспитания детей, способную подготовить в них будущего труженика, который будет работать на благо общества.

Ключевые слова: В.А. Сухомлинский, подготовка будущего работника, трудовое воспитание, трудовая деятельность, система воспитания.

The article considers the question of employment of preparing students for life in the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky. On the basis of the analysis of the views of the teacher to the problem of the conclusion is that the V. Sukhomlinsky introduced a clearly thought-out system of upbringing of children, able to prepare in them the future of the worker, which will work for the benefit of society.

Key words: V.A. Sukhomlinsky, preparation of future employee, labour education, employment, education system.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема підготовки майбутнього працівника завжди була актуальною, але сьогодні вона здобуває особливу значимість. Це пов'язано з тим, що сучасному суспільству необхідні люди з активною життєвою позицією, особистості, що знають свою справу. Адже розвиток нових економічних механізмів пред'являє до людини більш тверді вимоги відносно рівня освіченості, вмінь адаптуватися в суспільстві, здатності до трудової діяльності.

Постає питання: як же побудувати виховний процес, як закласти фундамент науки, щоб з дитини, яка зараз сидить за партою, сформувався

справжній працівник, добрий спеціаліст, знавець своєї справи, який буде працювати на користь своєї Батьківщини?

Розв'язанню цієї проблеми сприяє вивчення педагогічної спадщини видатного педагога В.О.Сухомлинського, його досвіду.

Аналіз останніх публікацій. Значна кількість дослідників приділяли значну увагу трудовому вихованню школярів, звертаючись до спадщини видатного педагога В.О. Сухомлинського. Серед них виділяємо Н. Ангелуца (Проблема трудової підготовки молоді у творчості В.О. Сухомлинського), В. Бурдуна (Виховання морально-ціннісного ставлення до праці в сім'ї), Н. Калініченко (Використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського з трудового виховання школярів в роботі сільської школи), О. Макарчука (Продуктивна праця у досвіді В.О. Сухомлинського), Г. Мамус (Взаємодія сім'ї та школи у трудовому вихованні підлітків), Н. Слюсаренко (Система трудового виховання В. Сухомлинського – запорука вільного і свідомого вибору школярами життєвого шляху), О. Соколовську (В.О. Сухомлинський про працю та її роль у сімейному вихованні дитини), Г. Тарасенко (Василь Сухомлинський про духовно-ціннісну основу трудового виховання дитини в сім'ї), Г. Терещука (Проблема трудового виховання і навчання у працях В.О. Сухомлинського «Народження громадянина» та «Листи до сина»), Т. Челпаченко (Традиції трудового виховання В.А. Сухомлинського як фактор духовного розвитку личностей школярів), О. Широкова (Труд як фактор личностного розвитку) та інших.

Але проблема виховання майбутнього працівника, підготовки його до життя у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського ще не була у полі зору науковців. Таким чином, **метою** даної статті є аналіз педагогічних можливостей виховної системи В.О. Сухомлинського щодо підготовки майбутнього працівника в нових умовах.

Виклад основного матеріалу. У творчій спадщині видатного педагога, новатора-практика В.О. Сухомлинського є актуальні для сьогодення шкільної практики педагогічні напрацювання в напрямку вирішення проблеми підготовки школярів до майбутньої трудової діяльності.

Маємо констатувати, що через усі педагогічні праці В.О. Сухомлинський проводить основну ідею – ідею самоутвердження і становлення особистості громадянина у творчій праці на благо суспільства. Дати дитині радість творення, радість праці, праці на благо людей – це і є справжня мудрість любові до дітей, – стверджував В. О. Сухомлинський. Досвід виховання працьовитості у підлітків, докладно висвітлені у численних працях («Про трудове виховання», «Завдання у вихованні дітей», «Павлиська середня школа», «Природа, праця, світогляд», «Сто порад учителям» та ін.).

Досвід трудового виховання школярів, представлений у працях В.О.Сухомлинського, чудовий тим, що всі учні Павлиської середньої школи були включені в активну трудову діяльність протягом усіх років навчання в школі.

В.О. Сухомлинський розробив психолого-педагогічні основи трудового виховання школярів у різних видах трудової діяльності, переконливо довів, яким чином формується позитивна мотивація до будь-якого виду праці у кожного школяра. Він розкрив зв'язок між мотивацією і вибором способу дії в конкретних умовах повсякденної праці, здійснюваного учнями послідовно, за певною системою, розробленою педагогічним колективом [2].

Низка думок В.О. Сухомлинського про незаперечну роль «Трудового навчання» як шкільного предмета не лише у фізичному, а й розумовому, інтелектуальному розвитку учня переконливо доводять безпідставність тверджень деяких авторів про те, що цей предмет вичерпав себе у педагогічному плані, не відповідає сучасному рівню розвитку науки й техніки, новітнім технологіям у сфері виробництва й побуту. Так, безперечно, зміст цього шкільного предмета потрібно кардинально вдосконалювати. Але доки ще буде потрібно доводити роль залучення дітей, особливо підлітків, до науково обґрунтованої посильної праці у шкільних майстернях, на пришкільних ділянках у загальному розвитку дитини, у зміцненні її здоров'я, вихованні поваги до людей праці, у професійному самовизначенні учнів, у засвоєнні базових знань і умінь, необхідних для інженерної освіти, зрештою, для елементарної технічної грамотності, яка потрібна кожній людині у

повсякденному житті, в побуті?

Читаючи твір видатного педагога «Народження громадянина» помічаємо, що інтелектуальне багатство шкільного життя, вільний розвиток дитячих обдаровань він пов'язував з розумовим життям і фізичною працею також шляхом залучення учнів до гурткової роботи. «Цінність гурткової роботи полягає в тому, що кожен може протягом тривалого часу випробовувати свої задатки, здібності, виражати в конкретній справі свій нахил, знаходити улюблену працю» [5, т. 3, с. 570].

Головним у системі трудового виховання В.О. Сухомлинського є визначені ним принципи трудового виховання, які ґрунтуються на загально-дидактичних принципах трудового навчання та спираються на продуктивну працю учнів. Це єдність трудового виховання і загального розвитку – морального, інтелектуального, естетичного та фізичного; розкриття, з'ясування та розвиток індивідуальності в праці; висока моральність праці, її суспільно-корисний напрямок; залучення до продуктивної праці з молодшого дитячого віку; різноманітність видів праці; постійність, безперервність праці; наявність в дитячій праці рис продуктивної праці дорослих; творчий характер праці, поєднання «зусиль розуму та рук»; послідовність змісту трудової діяльності, вмінь та навичок; загальний характер продуктивної праці; відповідність трудової діяльності силам та можливостям дітей; єдність праці та багатогранного духовного життя.

Суттєвим у досвіді В.О. Сухомлинського було те, що організація продуктивної праці у школі передбачала виконання колективних трудових завдань та змагання під час їх виконання, використання таких методів трудового навчання, як приклад та вправи, додержання режиму праці як однієї з необхідних умов розвитку учнів. Все це в комплексі давало великий виховний ефект. У результаті педагогом було звернуто увагу на необхідність і доцільність використання різних видів праці.

Для сучасного періоду розвитку українського суспільства велике значення мають педагогічні погляди В.О. Сухомлинського на виховання громадянського начала в праці. Ця проблема відіграє особливу роль у теперішній період суспільного буття в Україні, коли набувають популярності ідеї швидкого

власного збагачення будь-якою ціною, в тому числі за рахунок нечесної і непомірної експлуатації чужої праці, ігнорування інтересів держави і юридичних та моральних норм, самоутвердження силою тощо. «Важливо, щоб в основі громадянських почуттів лежала трудова гордість підлітка, переживання тієї думки, що в улюбленій праці він неперевершений майстер» [3, с. 578].

Мусимо визнати той факт, що переважна більшість фундаментальних положень педагогіки В.О. Сухомлинського щодо «виховання якостей особистості передового трудівника соціалістичного виробництва» були справедливими і є актуальними й сьогодні. Їх на власному педагогічному досвіді перевірів В.О. Сухомлинський. Тому у сучасній освітній політиці держави посилення ролі праці у вихованні підростаючого покоління повинно бути не ідейною настановою, а реальним вихідним положенням конструювання змісту сучасної освіти. «Радість праці своєрідна. Її можна порівняти хіба що з почуттями, які переживає людина, піднімаючись на вершину високої гори....

Той, хто пізнав це почуття, збагнув ази життєвої мудрості: радощі життя оплачуються працею, їх треба здобувати» [7, с. 581-582].

Логічне продовження багатьох думок про трудове навчання та виховання підлітків виражене В.О. Сухомлинським у «Листах до сина». «Якщо людина закохана в свою працю, вона прагне, щоб і в самому трудовому процесі, і в його наслідках було щось прекрасне» [3, с. 598]. Видатний педагог вбачав у трудовому навчанні засіб естетичного виховання дітей. У «Листах до сина» ще глибше обґрунтовується ідея розвитку індивідуальних особливостей дітей, виражена у книзі «Народження громадянина». Педагог чітко виділяє різницю між інтересами і покликанням. На його думку, покликання — це інтерес, помножений на працю. Тут можна прослідкувати, що основні свої педагогічні ідеї і переконання В.О. Сухомлинський застосував і у вихованні власного сина. В одному з листів, щоб показати синові приклад краси творчої праці і тим самим закликати його до правильного вибору майбутньої трудової діяльності і професії, педагог наводить цитату з розповіді садівника й лісника Юхима Пилиповича: «мудрість людська – на кінчиках пальців... Кожен повинен бути

господарем у своїй справі – ось про що не можна забувати. Якби я почав учитися на інженера чи лікаря, чи на вчителя – нічого б з мене не вийшло. Вийшла б людина, що заробляє собі на хліб насущний... Треба, щоб у кожній людині розгорілася „іскра” – ось тоді й вийде справжня людина» [3, с. 599].

У «Батьківській педагогіці» В.О. Сухомлинського чітко прослідковується настанова про необхідність виховання у дітях почуття власної відповідальності за життєвий вибір, розвиток свого покликання. Ця настанова, як уже згадувалось на початку статті, особливо актуальна сьогодні.

Визнаючи роль соціуму, різноманітних виховних впливів у формуванні покликання педагог, разом із тим підкреслює, що й «господар задатків творить своє покликання». При цьому наголошується на важливості активної, діяльній позиції, аналізі душевного стану: «утверджувати в собі покликання — це значить щось робити, щось створювати, а не заучувати готові істини, не копірситися в своїх почуттях, намагаючись знайти відповідь на запитання: чи подобається мені ця праця чи ні? Подобається людині те, у що вона вклала частинку власної душі, — це найголовніше» [3, с. 602].

На підставі узагальнення творчо-педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського конкретизуємо принципові позиції вченого щодо організації трудового виховання як системоутворювального напрямку загального розвитку особистості в єдності морального, інтелектуального, естетичного і фізичного виховання. Трудове виховання обов'язково має керуватися принципами індивідуального підходу, постійності і неперервності праці; педагогічно доцільним є раннє включення дитини у різноманітні види продуктивної праці, які характеризуються насамперед посильністю, творчістю, поєднанням зусилля розуму і рук.

В.О. Сухомлинський цілком справедливо стверджував, що дитина адаптується до праці в родині. У повсякденній праці разом з батьками дитина набуває почуття пошани, потягу, а відтак любові та потреби праці. «Можливість праці і любові до неї – найкраща спадщина, яку може залишити своїм дітям і бідний, і багач» [9, с. 34].

Одночасно цей педагог вважав, що в учнів є готовність свідомо виконувати

будь-яку роботу, необхідну для суспільства. Але це моральна якість саме є результатом виховання: вихованець може стати свідомим трудівником, готовим виконувати будь-яку потрібну роботу, тільки після того, як він навчиться усвідомлювати необхідність виконувати самі непримітні трудові операції. А цього можна досягти лише у тривалій, цілеспрямованій виховній праці [10, с. 329].

Педагог писав, що «кінцеву мету праці школярі не бачать в завершенні роботи: вони вважають кінцевою метою випробування моделі в дії. Заради цих 20-30 хвилин діти працюють цілий рік, долають численні перешкоди. Управління діючою моделлю доставляє глибоке, ні з чим не порівнянне задоволення... [10, с. 295].

В.О. Сухомлинський давав практичні настанови, що до організації трудового виховання школярів, як важливого елементу підготовки до дорослого життя, писав «як би не розвивалася техніка, якого б високого рівня ні досягла технічна думка, шлях до вершин наукової думки і культури праці буде йти через оволодіння азбукою техніки – через вивчення двигуна внутрішнього згоряння, турбіни, стрічкової і циркулярної пилки і т. ін. Як без знання абетки неможливо наблизитися до переднього краю науки, так без знання нескладних знарядь, приладів, механізмів неможливо опанувати складною технікою і високою культурою праці [1, с. 325].

В.О. Сухомлинський наголошував, що вже у початкових класах діти починають опановувати інструментами. Дитячим інструментам для ручної праці ми надаємо дуже велике значення. Учні середніх класів на уроках праці в слюсарній майстерні виготовляють для молодших ножі і різці для різьблення по дереву, для вирізання з паперу й картону. Зроблений спеціальний верстат, за допомогою якого малюки виготовляють маленькі глиняні плиточки-цегли для побудови іграшкових будівель. Маленькі стамески й долота, сокири і молотки – все це знаходить застосування у дитячій праці. Навчаючись обробляти матеріали, дитина поступово переходить до виготовлення предметів, речей, у яких досконалість цілого залежить від досконалості частин, від їх взаємодії. Точний розрахунок, тонкість обробки і монтування, чітка взаємодія деталей,

частин цілого – ці особливості культури праці в початковій школі дуже важливі для подальшого трудового навчання [1, с. 323].

В умовах сільської місцевості орієнтація здійснювалася на відповідну виробничу діяльність. У зв'язку з цим, основними напрямками продуктивної праці учнів були: праця на навчально-дослідній ділянці; праця у шкільному саду, теплиці, винограднику, пасиці; праця у відділенні молочнотоварної колгоспної ферми, розташованої недалеко від школи; праця пов'язана з ремонтом та будівництвом школи; електротехнічні роботи; обслуговування сільськогосподарської техніки; праця старшокласників на тракторі під час літньої практики; праця на токарних, свердлильних та фрезерних верстатах у майстернях.

На думку В.О. Сухомлинського, наслідком продуктивної праці учнів повинно бути створення певних матеріальних цінностей, щоб доходи від їх продажу можливо було використати на подальший розвиток матеріальної бази. З цього приводу вчений-педагог зазначав, що учням необхідно працювати не тільки для того, щоб навчитись виконувати операції, але й для того, щоб створити матеріальні умови для більш складної інтелектуальної праці.

При цьому дуже важливо, щоб праця в роки юності сприяло оволодінню новими вміннями та навичками в роки юності. У школі В.О. Сухомлинського не допускалося, щоб 15-16-літні підлітки вчилися, наприклад, свердлити метал, готувати ґрунт під пшеницю, робити окулірування плодового дерева, – цими вміннями та навичками вони повинні опанувати на п'ять років раніше, і чим краще вони справляються з цим, тим глибше буває їх всебічний розвиток до моменту вступу в роки юності [1, с. 313].

Завдяки різнобічній праці в гуртках кожен учень до моменту переходу у VIII клас вже мав широке коло умінь і навичок і знаходив собі справу до душі. Учні, що закінчили VIII клас, уміли обробляти метал слюсарним інструментом і на металообробних верстатах, обробляти дерево на токарському верстаті, робити з дерева нескладні речі (рамки, табуретки, лінійки, циркулі), монтувати з готових вузлів моделі машин і механізмів, обробляти металеві деталі для цих моделей, виготовляти інструменти для обробки дерева і металу, а також

монтувати металообробні верстати, монтувати електроприлади, радіоприймачі, обробляти землю, сіяти, доглядати за посівом, збирати врожай, доглядати за худобою, керувати автомобілем і трактором, робити щеплення плодкових дерев, вирощувати виноград і плодіві дерева. Оволодіння цим колом умінь є важливою умовою того, що в старших класах учні при незначній витраті часу опановують порівняно складними вміннями та навичками [1, с. 337].

За ініціативи В.О. Сухомлинського у школі діяло 40 гуртків, у яких учні поєднували зусилля розуму і рук. Старшокласники виконували цілу низку завдань, співпрацюючи з обласною дослідною станцією та науковими інститутами в галузі біології, рослинництва, садівництва. У школі був доцільний інтелектуальний фонд навчальних приміщень (навчальні кабінети з високотехнологічним обладнанням). Функціонували різноманітні учнівські об'єднання – навчальні (предметні), дослідницькі, виробничі, суспільно-корисного спрямування. Традиційно в Павлиській середній школі старшокласники могли оволодіти технічною справою (керування трактором чи автомобілем), усі учні брали участь у благоустрої селища, деревонасадженнях, виготовленні навчальних посібників чи приладдя для кабінетів у школі. Ці заходи створювали умови для самореалізації учнів як суб'єктів трудової діяльності, професійного самовизначення особистості кожного школяра.

В.О. Сухомлинський домагався, щоб кожен учень досяг у своїй улюбленій справі значних успіхів. Шлях до успіху, за В.О. Сухомлинським, йде зазвичай через тривалі пошуки, учень пробує свої сили в різних справах, опановує багатьма вміннями, але якщо його успіхи в чомусь одному не вийшли далеко за межі того, що в його віці є звичайним, що часто зустрічається, це означає, що він до цих пір ще не знайшов свого шляху. Значний успіх – це не просто задовільне, хороше або відмінне виконання того, що доступно кожному. Кожен може відмінно зробити лінійку або змонтувати модель генератора – одному для цього треба більше вправ, другому – менше. Але для того, щоб праця стала улюбленою справою, захопленням, необхідний успіх, який перевищує найвищі вимоги, прийнятні для всіх учнів даного віку. Ось такий успіх він називав значним. Наприклад, всі учні VI-VII класів вміли добре прищеплювати бруньку

культурного сорту плодового дерева до дички, і відмінне виконання цієї роботи в цьому віці зовсім не вважається значним успіхом. Але якщо в цій справі досяг майстерності учень III-IV, а тим більше II класу, це вже значний успіх [1, с. 354]. Успіх трудового виховання В.О. Сухомлинський вважав досягнутим тоді, коли дітей доводилося насильно примушувати йти додому [8, с. 396].

Висновок.

На думку В.О. Сухомлинського, праця має поєднуватись не тільки з розумовим вихованням. Вона повинна відігравати роль виховної сили у гармонійному розвитку особистості. «Праця, відірвана від ідейного, інтелектуального, морального, естетичного, емоційного, фізичного виховання, від творчості, від інтересів і потреб, від багатогранних відносин між вихованцями, стає для вихованців повинністю, яку їм хочеться швидше «відбути» [4].

Однією з проблем ідеї всебічного розвитку особистості В.О. Сухомлинський вважав питання підготовки молоді до виробничої праці, систематичної профорієнтації, осмислення праці як середовища формування духовності.

Науково-педагогічний аналіз творчої спадщини В.О. Сухомлинського довів, що в Павлівській середній школі було впроваджено систему педагогічно доцільних заходів з метою профорієнтації в початковій школі та в молодшій середній ланці: робота в садку, теплицях, полі, різнопланова творча самодіяльність, технологічна діяльність, робота в майстернях. Усе це слугувало підґрунтям для уведення факультативних професійно спрямованих курсів та класів у старшій і середній ланках школи. У Павлівській школі вчителями була розроблена чітка система творчих завдань від першого до випускного класів. Старшокласники брали участь у науково-дослідній діяльності під керівництвом учителів-предметників.

Вивчаючи психологію навчальної праці, В.О. Сухомлинський вважав, що учень повинен переживати глибоке і повноцінне напруження, успіх і радість. Адже праця на уроці та в позаурочний час – постійне джерело, з якого учень одержує переконання, що вона є основою життя.

Прагнення діяльної праці, працелюбство треба виховувати в дитини одночасно з прагненням самостійності і свободи.

В.О. Сухомлинський розглядав такі принципи виховання працьовитості:

- демократизація стосунків у родині, шкільному середовищі, соціальному оточенні;

- діяльна участь дитини у щоденній праці. Наголосимо на справедливому твердженні, що не можна виховувати, лише вказуючи на працю інших. Хоча людині властиві зародки чеснот, вони стають ознаками вихованості лише внаслідок дії. Лише працюючи, людина стає працьовитою.

Конкретизуючи виховну сутність праці (вільної, самостійної), варто наголосити на найголовніших її ознаках: вироблення характеру, поєднання гармонії з середовищем, засіб морального самовдосконалення людини, джерело щастя.

Проведений аналіз праць В.О. Сухомлинського доводить, що першочергового значення педагог надавав організації трудової підготовки до життя в навчальному процесі. Діяльнісний підхід, проблемне, евристичне навчання задовольняють природні амбіції, потребу дитини в самовираженні і вроджену потребу долати перепони.

Література

1. Павлышская средняя школа [Онуфриев. район] : обобщение опыта учеб.-воспит. работы в сел. сред. школе / Акад. пед. наук СССР, Сухомлинский В.А. – М. : Просвещение , 1969 . – 398 с.

2. Педагогика / Под ред.. Ю. К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1983 г. – Режим доступа: <http://www.detskiysad.ru/ped/ped208.html>

3. Сухомлинський В. О. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори [В 5 т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 585-657.

4. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори [В 5 т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С. 149-418.

5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976-1977.

6. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу: Вибр. тв.: У 5-т., – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 403-640.
7. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибр. тв.: У 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 283-582.
8. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: АПН, 2003. – 68 с.
9. Сухомлинский В.А. Мудрость родительской любви. – М.: Молодая Гвардия, 1988. – 304 с.
10. Сухомлинский В.А. Об этом нельзя умалчивать / В . А . Сухомлинский // – Народное образование. – 1962. – №11 – С. 20-26